

Иванград од 8 октобра 1943 до 13 септембра 1944

После ослобођења Колашина, 27. IX. 1943, и одбране истог 1—5. X. 1943, где су разбијене непријатељске снаге (четници и Италијани), створила се велика могућност за маневрисање наших снага, за проширење слободне територије и мобилисање нових снага у НОВ. Штаб II пролетерске дивизије формира ударну групу батаљона у коју су ушли 2 батаљона II пролетерске бригаде, 2. батаљон IV пролетерске бригаде и 4. батаљон III санџачке бригаде и један теренски васојевићки батаљон, са задатком да врше притисак на непријатеља у Беранама (сада Иванград), где се налазила груписана италијанска дивизија „Венеција“ и четници из источног дела Црне Горе.

Ударна група добила је задатак да одмах окупи батаљоне на простору Рудо Брдо—Рујишта, 7-X-1943 и потом да настави притисак са јужне и источне стране Иванграда. Друга далматинска бригада налазила се у рејону Црни Врх.

Команда ударне групе батаљона прикупила је батаљоне на сектору Рујишта и дала задатак својим јединицама да у 8.00 часова 8-X-1943 године изврше напад на непријатеља на правцу Врњичка—Југовине, где су четници са Италијанима чврсти жилав отпор. Наше снаге су успеле да потисну непријатеља, али нису успеле да заузму Градину, чворну тачку спољне одбране самог Иванграда, где су се борбе стално водиле до 12 часова. Како је са нама био један италијански подофицир, од оних који су се предали у Колашину, ми смо понудили преговоре дивизији „Венеција“, што су они одбили грдећи оног команданта батаљона у Колашину. После оваквог одговора ми уводимо из резерве у борбу 2. батаљон IV пролетерске бригаде и извршимо један снажан јуриш на саму Градину, коју смо успели да заузмемо од Италијана и четника. По заузимању Градине форсирамо реку Лим са два батаљона: Ово форсирање Лима — заузимање Градине и пребацивање наших јединица на десну обалу — изазвало је праву панику код дивизије „Венеција“ у Иванграду, иако је она била груписана у самом граду који је сав био опасан бункерима и рововима. Командант дивизије одмах шаље своје парламентарце да се састанемо у селу Бучу и да разговарамо.

Нама долази позив да се састанемо у кући Милоње Цемовића, око 23,30 часа. Само село било је у рукама четника и било је незгодно доћи до њега у току ноћи. Ја се спремим и узмем из четири батаљона по 12 најбољих другова, за сваки случај. Долазимо 9. X у 0,1 час у кућу Цемовића где нам они кажу да су нас Италијани — преговарачи чекали до 0,30 часова и да су се вратили у Иванград. Делегација је била дошла у 3 тенка. Преко Милоње Цемовића заказали су нам састанак 9. X. за 0,9 часова. Ми смо се задржали око пола сата у кући, где смо се распитивали о свему што нас је интересовало.

Још у току ноћи обавестили смо штаб дивизије у селу Лубницама за ову понуду и за састанак на дан 9. X. око 9 часова. Командант и комесар одмах су нам упутили генерал-мајора Рудог Приморца и италијанског капетана Риву, који се био предао у Колашину.

Око 9 сати дошао је начелник штаба дивизије „Венеција“ у село Буче са још неколико официра. Настали су преговори, који су били неискрени са стране Италијана, јер су чекали у међувремену да им дође помоћ од Немаца, која је заказнила неколико дана и касније била спречена од јединица IV пролетерске бригаде у рејону Л. Ријеке. Преговори су почели, али никако да се дође до споразума, стално се нешто ново постављало, па су они настављени 10 и 11 октобра.

Ја се мало оштрије обратих колонелу, нашто он мени одговори, сигурно да ме заплаши: „Знате ли ви да ја имам дивизију?“ Ја му одговорих у исти моменат: „Знам, знам, да имате дивизију, и зато што имате дивизију, ја сам и дошао, јер ваше дивизије мене добро познају са Дрежнице — Јабланице, Јаворка и Биоча, јер сам ја тај командант који је учествовао у обрачуна с вашим јединицама и зато сам сад овамо дошао.“

После ових оштрих разговора, за непуних 30 минута преговори су били завршени и понудили су нам да идемо у Иванград до команданта дивизије. Генерал Приморац ми рече: „Друже Нико, да идемо ја и Јово Ђуровић, а ти остани са јединицама, јер ја не знам све како тамо може бити!“ Они су пошли у штаб дивизије. Кроз један сат мени долази глас да ја идем у град, а они су остали у штабу. Ја сам формирао колону од 2 батаљона II пролетерске бригаде и 2 батаљона IV пролетерске бригаде, развили смо заставу и пошли право у град. Два батаљона су се налазила у приправности на десној обали Лима. У град долазимо Васојевићком улицом од Буча, где је изашло све мало и велико да нас посматра, као и око 10.000 италијанских војника и официра.

Ми с песмом и црвеном заставом долазимо пред штаб дивизије „Венеција“. Ја сам био на челу ових батаљона са заста-

вом и заставним водом. Мене пресрете једна група италијанских официра и даје ми правац једном споредном улицом преко моста у Хареме. У Иванграду се још вије италијанска застава на једној бандери високој око 20 м. Доста незгодно, у једном граду две заставе, наша и фашистичка. То ме је срдило, али сам се морао привремено покорити споразуму и пошли смо споредном улицом, јер нисам имао везу са генералом Приморцем и комесаром групе Ђуровићем. Ја сам се пребацио у Хареме и кроз пола сата долази ми глас да долази командант дивизије Пеко Дапчевић и комесар Митар Бакић. Ја се спремам да идем према њима са два батаљона и таман што сам формирао колону, кад ми дође глас да не треба ићи. Ја се вратим, али мени дође опет глас да је пометња и да треба да идем да их сретем. Ја сам поново пошао са оба батаљона преко моста; мени опет глас да су дошли командант и комесар дивизије, па продужим и поред Гимназије видим да иду према мени. Зауставио сам батаљон, изашао пред њих и рекао: „Друже команданте, ја ти нећу овде предати рапорт, него у граду, баш у главној улици испред хотела „Европе““. Генерал Дапчевић се насмеја и рече: „Па добро, Нико“. Они су се ту мало задржали, а ја сам истим путем којим сам и дошао, на раскрсници пред италијанском дивизијом, пошао у правцу главне улице не питајући команданта дивизије „Венеција“, где сам постројио оба батаљона. Када са источне стране иду командант и комесар дивизије, ја командујем батаљонима поздрав, изађем пред команданта и комесара и предам им рапорт. Они су извршили смотру јединица, где је генерал Дапчевић одржао један оштар говор и одмах наредио да се скине италијанска застава и сва стражарска места да преузму наше јединице. Овако се предала ова италијанска дивизија „Венеција“, а која није имала намеру да се преда већ да чека по уговору немачке јединице које су закасниле. Капитулирала је дивизија „Венеција“ са око 10.000 војника и официра и преко 4.000 четника који су напустили град.

Ова ударна група у јачини од 800 бораца била је састављена од три испробана батаљона у пролетерским и ударним бригадима широм наше домовине и једног теренског андријевичко-беранског батаљона, који је био формиран од позадинаца и теренских радника из Васојевића.

После капитулације Италије и доласком II ударног корпуса на територију Црне Горе, Херцеговине и Санџака створила се велика слободна територија. На овој територији непријатељ је био стално изложен нападима II ударног корпуса. У априлу 1944 године удружени непријатељи Немци, четници и Недићевци припремили су једну локалну офанзиву против јединица II ударног корпуса, који се налазио у рејону Санџака и источног дела Црне Горе. Непријатељ је био добро припремио ову

офанзиву, са доста снаге, и успео је да потисне наше снаге до Мојковца и Трешњевика, где је продуживао нападе. II. ударни корпус организује напад на главне снаге непријатеља у рејону Мојковца, V црногорска ударна бригада, III санџачка, VIII црногорска и два батаљона VII црногорске омладинске бригаде, разбили су ову групацију непријатеља.

После разбијања главних снага непријатеља у Санџаку, непријатељ се групише у Иванграду (целокупни васојевићки четници и један батаљон Недићеваца), с намером, како су говорили, да неће напустити Иванград, што неће оставити бар 1.000 мртвих четника и Недићеваца.

Окружни комитет, пошто је био приморан да се повлачи за вријеме ове офанзиве са једним делом збега и народном власти, отступио је у правцу Матешева. После слома ове непријатељске офанзиве у Санџаку, он формира 3 мала теренска батаљона од народних власти и неколико старих родољуба који су отступили од Матешева, и под командом Сава Јоксимовића они заузму Андријевицу и растерају нешто четника који су се налазили у Андријевици. Упуте се ка Иванграду и напану га, где су их дочекали четници и Недићевци на прилазима самог града. Напад није успео, већ су претрпели велике губитке. VII ударна омладинска бригада учествовала је са два батаљона у разбијању непријатељске офанзиве у правцу Мојковца, па се после тога рокирала у правцу Иванграда. Остали делови бригаде са штабом бригаде без команданта, који је био са два батаљона на Мојковцу, требало је да дођу од Никшића. На овом терену два батаљона су демонстративно нападали Иванград од правца Заостра и Лушца. Непријатељ, охрабрен успехом који је постигао приликом напада ових теренских батаљона, успешно одбија нападе који су вршили два батаљона VII бригаде и теренски батаљон. На дан 3 априла долази у Андријевицу штаб бригаде са свим деловима. Ја и заменик комесара бригаде Драгутин Радовић који смо били са ова 2 батаљона у Мојковцу донели смо одлуку да се изврши напад на Иванград са читавом бригадом и теренским јединицама под командом Сава Јоксимовића. Створимо план за напад. Напишемо заповест за напад 4 маја 1944 године и наредимо форсирање реке Лима код Андријевице са једним батаљоном VII бригаде и једним теренским. Уствари иако је то било рескирање, то је био једини начин да се заузме Иванград без великих жртава.

Борбени распоред јединица је био да се један батаљон пребаци на десну обалу Лима са једним теренским батаљоном. Ову заповест заменик команданта бригаде примио је са негодовањем. Са овим батаљонима пошао је комесар бригаде Нико Баконовић и заменик команданта бригаде. Они су узели први батаљон VII бригаде, а други батаљон дошао је у састав групе ко-

манданта са задатком да изврши напад са осталим батаљонима на сам град.

У граду се налазило преко 4.000 четника и један батаљон Недићеваца. Иванград су Италијани утврђивали за пуне три године, тако да је био сав опасан бункерима и рововима и врло подесан за спољну одбрану, па се још више, овако утврђен, могао лако бранити и са мањим снагама. Позади, налазила се река Лим, Јасиковац и Буковик, што му је пружало свестрано добру одбрану. Целокупна територија на десној обали Лима била је под контролом четника.

Напад је организован овако:

1 батаљон са једним теренским батаљоном да се пребаци преко Лима на десну обалу, да разбије четнике на Баљу и да што успешније потискује непријатеља, са тежњом да овлада Буковачком Косом, како би се нашао за леђима непријатеља који брани Иванград. Два мала теренска батаљона, састављена већином од старих људи, да са фронта од Буча и Лушца отварају ватру. 2. батаљон да пређе реку Бистрицу и левом обалом самога Лима, између града и реке, да дејствује у правцу моста Трећи батаљон који се налазио код манастира Ђурђевих Ступова, имао је задатак да што прије избије на мост. Четврти батаљон је нападао правцем гимназије од Лушца. Напад је извршен око 21 час 4 маја, а први батаљон је форсирао Лим истог дана око 16 ч. Борба је била врло живава.

Непријатељ се грчевито бранио из бункера, али брзи продор 1 батаљона до Буковика изазвао је панику у четничким редовима и код Недићеваца. Недићевци су се одмах пребацили преко моста у Хареме на десну обалу Лима. 2 и 3 батаљон енергичним дејством заузимају мост на Лиму, постављају митраљезе да спречавају прелаз и отступницу четницима из самога града и да бране прилаз од Харема. Међу четницима је завладала велика паника и одмах су почели да прелазе на десну обалу Лима. Вода велика и брза није се могла појединачно у мањим групама прелазити, па су већим колонама почели да прелазе. И ако је ноћ, наши су тукли пушкомитраљезима и митраљезима по тим колонама. Број погинулих ником није познат, али је свакако прешао 500. Четници су почели да отступају у правцу Биора. Собом су били покренули велики збег, који су успели да преваре, говорећи да долазе Албанци, и да ће они све поклати, тако да су успели да поведу велики део из Васојевића, око 14.000 збега.

На граници их је пресрела шиптарска стража и задржала их до одобрења од њихове команде из Рожаја.

Ми смо имали овде један пропуст, што заменик команданта бригаде, према заповести, није продужио са три батаљона VII

бригаде и једним теренским, гоњење где би успео да спречи читавом збегу да иде за Србију.

У овој борби четници су имали велике губитке, а и ми смо имали осетне губитке. Међу њима изгубили смо храброг команданта III батаљона Јанка Машановића.

После непријатељске офанзиве коју су Немци и четнички издајници предузели против јединица II ударног корпуса у августу 1944 године, непријатељ је прилично стегао фронт око наше слободне територије у Црној Гори. После успеле одбране рањеника на Бајевом Пољу и њиховог транспортовања за Италију 22 августа, штаб II ударног корпуса даје задатке да се III дивизија оријентише у правцу Колашина, Андријевице, Иванграда и Бијелог Поља и да поново очисти ову територију од непријатеља и успостави народну власт на тој територији.

22 августа дивизија је извршила покрет у овом правцу. На правцу наступања јединица VII ударне омладинске бригаде налазио се тзв. гвоздени пук Павла Ђуришића, који је свакодневно од 10 до 23 августа водио борбу противу ове бригаде, у садејству са немачким јединицама. VII ударна бригада 23 августа у жестокој борби са четницима у рејону Крново, разбила је и уништила овај пук, заробивши око 200 четника и нешто рањених. Тако та „елитна“ јединица Ђуришића нађе своју гробницу на Крнову.

Дивизија је наставила даље наступање ка истоку и у једном брзом налету ослободила Колашин, Андријевицу, Иванград и Бијело Поље. Четници, пружајући свој последњи отпор, у заједници са Немцима, организују поново напад на III дивизију у рејону Колашин — Иванград. Настале су свакодневне борбе. Непријатељ је искористио прилику да групише своје снаге од правца Трешњевица и Андријевице и да изврши продор на сектору IX бригаде до Фемића Крша. На овај начин он се нашао за леђима VII ударне бригаде која се налазила у Иванграду, и бранила овај сектор, и V црногорске бригаде, која се налазила у Колашину и бранила сектор Колашин. Штаб дивизије, који се налазио у Иванграду, наредио је VII ударној бригади да отступи у правцу Бијелог Поља десном обалом Лима, у ком правцу је и штаб III дивизије отступио, а V бригада да отступи у правцу Мојковца. При повлачењу штаба дивизије и VII ударне бригаде, непријатељ, који је имао доминантне положаје левом обалом Лима, напада наше делове у рејону Фемића Крш и знатно онемогућава наше повлачење и наноси приличне губитке нашем збегу и народним властима. VII омладинска ударна бригада са својим 3 батаљоном форсира реку Лим и разбије ово непријатељско упориште са осталим деловима бригаде у Фемића Кршу и омогућава правилну отступницу нашим јединицама. VII ударна омладинска бригада заузме положај на десној обали

Лима (Обров) изнад Бијелог Псља у рејону Равне Ријеке IX ударна бригада, у рејону Мојковца V црногорска пролетерска бригада, штаб III ударне дивизије у Бијелом Пољу.

12 септембра штаб III дивизије позове сва три штаба бригаде да приме задатке за разбијање непријатеља и поновног заузимања Иванграда и Колашина.

Задатак је био следећи:

V црногорска пролетерска бригада Мојковац — Колашин, IX бригада да се пребаци из Равне Ријеке на десну обалу реке Лима и да садејствује са VII омладинском ударном бригадом у заузимању Иванграда;

VII омладинска бригада да се из рејона Оброва пребаци на леву обалу Лима и да разбије непријатеља — четнике и Немце у Иванграду у садејству са IX ударном бригадом.

Распоред: VII омладинска ударна бригада са једним батаљоном ОЗН-е који се налазио на десној обали реке Лима. Батаљон ОЗН-е да се у току ноћи 12/13 пребаци у рејон Марсенића Ријеке и да са погодних положаја спречи отступницу четника и Немаца, главном комуникацијом од Иванграда за Андријевицу и да садејствује са VII омладинском ударном бригадом у ликвидацији непријатеља у Иванграду; 3 и 1 батаљон да се у току ноћи 12/13 септембра пребаце правцем: Обров, Фемића Крш, Рујишта и Црни Врх, Југовина и Веничке да спрече отступницу непријатеља у садејству са батаљоном ОЗН-е; да униште истога са осталим деловима бригаде.

2 батаљон да избије на Црни Врх и да са западне стране прави притисак на непријатеља у самоме граду и да му не дозволи отступницу у правцу Колашина.

4 батаљон да се усмери главним друмом и да са севера напане сам град, а у садејству са осталим јединицама уништи исти на овом правцу.

Бригада је извршила покрет 12 септембра у 18.00 часова. а 13 у 5 часова сви су се батаљони нашли према заповести на својим местима, осим првог батаљона који се задржао са 2 батаљоном у рејону Црног Врха, водећи борбе са непријатељем који је хтео да отступи у правцу Колашина. Борба је отпочела 13 ујутро око 5 часова. Непријатељ видећи да је окружен, после краће борбе усмери своје главне снаге у два правца: Црни Врх и правац Југовина — Веничка за Андријевицу. На првом правцу пресрели су га наш 1 и 2 батаљон, где се водила жилава борба. Четници воде такву борбу на живот и смрт, како никада до сада, јер су се нашли у таквој ситуацији да се морају пробити по сваку цену, јер им нема отступнице пошто су наше јединице већ заузеле Иванград.

1 и 2 батаљон прихватили су ову борбу прса у прса, која је трајала око 4 сата и омладинци су јуришали на четнике нано-

сећи им велике губитке, и успјевају да разбију ову јаку групацију. Четници, после овога неуспеха да се пробију у правцу Сињајевине и Колашина, пошто су били преполовљени, долазе на идеју да се поново врате у Иванград, јер напред нису могли, зато што су их дочекала два омладинска батаљона као гранитна стена и ником напред нису дали маћи са свога места.

Ова одлука да се поново врате у град била је смела и врло рискантна за читаву ову групу, али неопрезношћу команданта IX бригаде, она њима потпуно успева. II групу која је покушала да се пробије у правцу Андријевице и Трешњевика, дочека батаљон ОЗН-е од правца Марсенића Ријеке, а 3 батаљон од Југовине — Враницке, где долази до жестоке борбе. Четници, свесни ситуације у којој се налазе, хоће пошто пото да се пробију, али батаљони омладинаца и батаљон ОЗН-е не даду ни сместа мрлнути. Са овом групацијом има једна чета Немаца са два топа. Немци су на Градини и воде жестоку борбу. Мени долази извештај да се Немци не могу ликвидирати са Градине, већ да воде очајну борбу. Ја са двије чете 4 батаљона упутим се у правцу Градине а наш 3 батаљон са минобацачима 82 мм туче по Градини. Немци, претрпевши велике губитке од 3 батаљона, а видећи подилазак самој Градини других јединица од града, почеше да отступају, али отступница није им била омогућена главним друмом. Приморани су били да се повлаче по групама, остављајући два топа и много другог материјала. Четници како су били већином из овога краја успели су да извуку Немце и да се они по групама кроз шуму извуку — оставивши два топа, 10 тешких митраљеза, 4 минобацача 82 мм, 67 коња и много другог материјала. Штаб дивизије, који је наступао за VII бригадом, долази у Иванград, обавештен да је штаб бригаде пошао у правцу Градине, где Немци држе положаје. Командант дивизије Саво Бурић и комесар Јово Капа одмах се упуте к мени. Али на путу од града до Буча на 50 метара срету се са колоном од 500 четника која је отступила од Црног Врха преко Лушца, Буча и преко Лима на десну обалу реке Лима. Са оно мало курира одмах отворе ватру на њих, позову ову чету 4 батаљона VII бригаде из града да дође, али у овом међувремену четници се пребаце преко Лима на десну обалу, благодарећи небудности команданта IX бригаде. У овој борби су Немци и четници изгубили много људства; четници су потпуно деморалисани и повукли се у блок у Подгорицу.

Нико Стругар
пуковник ЈНА